



# Mark Augé'de Yok-Yer (Non-Lieu) Kavramı Üzerine Bir Epistemik Çözümleme

An Epistemic Analysis of the Concept of Non-Place (Non-Lieu) in Mark Augé

Rifat Gökhan KOÇYİĞİT

## ÖZ

Yok-yer (non-lieu) kavramı ilk kez, Mark Augé tarafından 1992 yılında yazılmış olan "Non-Lieux, Introduction à une Anthropologie de la Surmodernité" başlıklı kitapla gündeme geldi. Kitap ardından da pek çok dile çevrildi. Yok-yer kavramı antropolojiden Mimarlığa oldukça çeşitli bilgi disiplinleri içinde tartışıldı ve kullanıldı. Yok-yer çok sayıda akademik çalışmanın ya doğrudan doğruya konusu ya da konusunun önemli bir parçası oldu. Bu bağlamda kavram Türkçeye yer-olmayanlar ve yok-yerler olmak üzere iki farklı şekilde çevrildi. Bu yazı yok-yer kavramının Türkçeye çevirisini, anlamını, göndermelerini ve bağlamını sorgulamaktadır. Bunun da ötesinde kavramsallaştırmanın Augé'nin ortaya koyduğu haliyle içine düşmüş olduğu mantıksal, ontolojik ve epistemolojik problemleri analitik bir bakışla tartışıp eleştirmektedir. Bu çerçevede yok-yer kavramı ile yersizleşme kavramı arasındaki benzerlik ve farklar ortaya konarak hangi durumlarda ve gerekçelerle yersizleşme kavramının tercih edilebileceği açıklanacaktır.

**Anahtar sözcükler:** Yer; yer-olmayan; yersizleşme; yok-yer.

## ABSTRACT

The non-place (non-lieu) concept came to the fore for the first time, with the book "Non-Lieux, Introduction à une Anthropologie de la Surmodernité", written by Mark Augé in 1992. The book was later translated into many languages. The concept of non-place has been discussed and used in an extensive discipline of knowledge from anthropology to architecture. Non-place is a subject or part of a subject of a large number of academic studies. In this context, the concept has been translated to Turkish into two different forms as "yer-olmayan" and "yok-yer". In this article I will question the translation, meaning, referents and context of the concept of "non-lieu". Beyond that, I will discuss and criticize the logical, ontological, and epistemological problems of conceptualization has fallen into as it has been revealed by Augé. In this frame, I tried to put forward the differences and similarities between the concept of non-place and the concept of deterritorialization. I also will try to explain in which situations the concept of deterritorialization can be preferred.

**Keywords:** Place; non-place; deterritorialization.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Bina Bilgisi Bilim Dalı, İstanbul

**Başvuru tarihi: 19 January 2018 - Kabul tarihi: 19 May 2018**

**İletişim:** Rifat Gökhan KOÇYİĞİT. **e-posta:** kocyigitgokhan@gmail.com

© 2018 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2018 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

## Giriş

Kuramsal ve kavramsal bir çalışma alanı olarak yer; modernliğin şeyleri mekândan ayırıştırmasına dikkat çeken bir tepki olarak 20. yy başında fenomenoloji alanında ortaya çıktı.<sup>1</sup> Felsefede şeyleri nitelikleri ve mekânda varoluşlarıyla birlikte ayırştırmadan bir bütün olarak kavramaya çalışan; böylelikle de tüm tözcü ontolojileri aşmaya çalışan fenomenoloji<sup>2</sup> alanında özellikle Heidegger tarafından konu edildi.<sup>3</sup>

Fenomenolojinin algılanan bir fenomen olarak yeri, düşünülen tasarlanan bir numen olarak mekânın<sup>4</sup> önüne koyan bakış açısı, modern mimarlık ve şehircilik kuramının eleştirisinin en güçlü damarlarından birini oluşturdu.<sup>5</sup> Mimarlığı diğer sanat alanlarından ayıran başat niteliklerden biri olarak görülen ürünün yere bağlılığı, fenomenolojinin mimarlık kuramında etkili olmasını sağladı.

Yerin mimarlık kuramına toplumsal boyutu ile dahil olmasını diğer bir düşünce alanı ise yeni-marksizm ile oldu. Konu, üretim tüketim ilişkilerinin kuramsallaştırılması çerçevesinde erken dönem marksizmin atladığı bir boyut olarak özellikle ekonomi, coğrafya ve sosyoloji alanında tartışıldı.<sup>6</sup> Kapitalizmin mekansal örgütlenmesinde yerel niteliklere olan duyarlılığı sorgulandı.<sup>7</sup> Bu bağlamda akademik mimarlık alanında, mimarlığın sermaye ile kurduğu ilişki yer ve mekân üzerinden sorunsallaştırıldı.<sup>8</sup>

Augé'nin yok-yerleri böyle bir ortamda yere tersten yaklaşarak, konunun etrafında dolaşmayıp doğrudan doğruya sorunun merkezine odaklanması bakımından belki antropoloji alanından çok akademik mimarlık alanında geniş bir yankı uyandırdı. Antropoloji açısından sorun, giderek modern dünyadan yalıtılmış inceleme alanlarının hızla azaldığı bir ortamda zorunlulukla modern dünyayı kendine konu edinerek ilerlemek zorunda olan bir disiplin olarak antropolojinin geleceğidir. Mimarlık kuramı açısından sorun ise, somut anlamda mekânı işleyerek yarattığı farklılık ve artıdeğerle yeri üreten bir etkinlik olarak mimarlığın yaşadığı krizdir.

Bu çerçeve içinde yer, batıda ve ardından da Türkiye'de akademik mimarlık alanında, kimliksizleşme, mekânsal yabancılaşma, mekânsal anlam yitimi, mekânsal tüketim, mekânsal metalaşma gibi temalarda pek çok yayının ve tezin problematiğinin ya doğrudan doğruya konusu ya da önemli bir bileşeni oldu. Augé'nin bu kavramsallaştırması, gerek toplumsal alanda yaşanan gelişmeler, gerekse de

akademik mimarlık alanında yapılan atfların fazlalığından açıkça görülebileceği gibi özellikle mimarlık alanında güncelliğini hâlâ korumaktadır.

Bu yazı, Augé'nin yok-yer kavramsallaştırması ile özellikle mimarlık gibi farklı alanlarda yapılacak akademik çalışmalar arasındaki epistemolojik geçişleri, bilginin, yorumların aktarılmasında yaşanacak problemleri konu edinecektir. Antropolojinin yer kavramsallaştırması açısından diğer insan bilimleri ve mimarlık karşısındaki epistemolojik statüsü üzerinde durulacak, konunun bilimsel niteliği sorulanacaktır.

Bu çerçevede öncelikle yok-yer kavramsallaştırmasının; hem Augé'nin ortaya koyduğu haliyle, hem bunun Türkçeye çevirisinde, hem de diğer bilgi alanlarına aktarılmasında yaşanan mantıksal, ontolojik ve epistemolojik problemler analitik bir bakışla ele alınacaktır. Buradan yola çıkarak da yok-yer ile yersizleşme kavramsallaştırmaları karşılaştırılacaktır.

## Kavramın Anlamı, Çevirisi ve Göndergeleri Üzerine

Yok-yer kavramı bu yazıda ele alındığı anlamıyla ilk kez, Mark Augé tarafından Éditions du Seuil tarafından 1992 yılında yayınlanmış olan *"Non-Lieux, Introduction à une Anthropologie de la Surmodernité"* başlıklı kitapla gündeme geldi.<sup>9</sup> Kitap, 1997 yılında Kesit Yayıncılık tarafından Turhan Ilgaz çevirisiyle *"Yer-olmayanlar, Üstmodernliğin Antropolojisine Giriş"* başlığıyla Türkçeye kazandırıldı.<sup>10</sup> Ardından aynı kitap bu kez, çevirisi Ergün A. Akça ve Arbil Ötkünç tarafından güncellenerek, *"Yok-yerler, Üstmodernliğin Antropolojisine Giriş"* başlığıyla Daimon Yayınları tarafından 2016 yılında çevirisi güncellenerek tekrar yayınlandı.<sup>11</sup>

Kitabın başlığından da açıkça görülebileceği gibi *"non-lieu"* sözcüğü farklı zamanlarda iki ayrı sözcükle Türkçeye çevrilmiştir. Ilgaz'ın yaptığı ilk çeviride *"yer-olmayan"* sözcüğü kullanılırken Ötkünç ve Akça'nın çevirisinde *"yok-yer"* kullanılmıştır.

Osmanlıcada *"non"* ön ekine *"nâtamam"*, *"nâmevcut"* örneklerinde olduğu gibi Farsça'dan gelen *"nâ"* ön ekiyle veya daha güncel kullanıma sahip gayriresmi, gayrimeşru, gayrimenkul örneklerinde olduğu gibi Arapça kökenli gayri ön eki/sözcüğüyle karşılık verilmekteydi.<sup>12</sup>

Bununla birlikte Türkçe yapısı gereği önden ekli bir dil olmadığından *"nâyer"* veya *"gayriyer"* yerine *"yer-olmayan"* birebir Öz Türkçe çeviri olarak kabul edilebilir. Ancak Ötkünç, Akcan güncellemesindeki *"yok-yer"* sözcüğü Türkçede benzeri olmaması, ön ek alması ve *"non"* yerine *"yok"* sözcüğünün seçilmesi bakımından ilgi ve merak uyandıran radikal ve iddialı bir değişiklik olarak görülebilir.

Ötkünç önsöz kısmında bu konuda şöyle yazmaktadır:

<sup>1</sup> Nesbitt, 1996, s. 48-51.

<sup>2</sup> Smith, 2016, "Phenomenology"

<sup>3</sup> Heidegger'in özellikle "İnşâ Etmek İskân Etmek Düşünmek" (1951), "Şey" (1950) ve "... şiirsel biçimde, insan mesken tutar..." (1951) adlı konferans metinleri mimarlıkta yer kavramsallaştırmaları için oldukça önemli referanslar oldular.

<sup>4</sup> Andrew, 2016.

<sup>5</sup> Nesbitt, 1996, s. 48-51.

<sup>6</sup> Sosyoloji alanında, Henri Lefebvre (2014), Manuel Castells (2013), Coğrafya alanında David Harvey (1997) kapitalizm ile kent mekanı arasındaki ilişkiyi güçlü bir şekilde kuramsallaştırdı.

<sup>7</sup> Akcan, 1994.

<sup>8</sup> Tafuri, 1976; Frampton, 1983; Colquhoun, 1990, s. 81-100, Yırtıcı, 2009.

<sup>9</sup> Augé, 1992. <sup>10</sup> Augé, 1997. <sup>11</sup> Augé, 2016. <sup>12</sup> Develioğlu, 2013.

“..Yer-olmayan’daki “-ma” eki anlamı olumsuzlaştırır. Ancak Augé’nin kavramsallaştırdığı konunun ifadesi olan yok- yer bir olumluluk-olumsuzluk ilişkisini değil, yere atfedilen değerlerin bulunmadığı fiili durumları tanımlar; yerin fiziksel özelliklerinin mevcut olmasına rağmen geleneksel dünyaya ait antropolojik nitelikler yoktur.”<sup>13</sup>

Burada ilk bakışta yer-olmayandaki ‘-ma’ eki ile non-lieu’daki ‘non’ ekinin anlamı olumsuzlaştırdığı düşünülebilir. Ancak bu; git-gitme, yap-yapma ya da iyi-kötü, güzel-çirkin kavram çiftlerinde gördüğümüz karşıtlık ve belirlilik içeren bir olumsuzlama değildir. Nitekim Augé de lieu ve non-lieu kavram çiftlerinin bir karşıtlık içermediğini, “eğer yer kimlikleyici ilişkisel ve tarihsel olarak tanımlanabiliyorsa, kimlikleyici olarak da, ilişkisel olarak da, tarihsel olarak da tanımlanamayan da yok-yerdir (non-lieu)” (s.74) diyerek ifade etmiştir. Burada non, nâ, gayri gibi eklerle yapılan mantıkta sıklıkla kullanılan bir değilleme (p, ~p) ilişkisidir. Bir şeyin karşıtı yine belirli bir şey iken, bir şeyin değili belirsiz ve çok sayıda şeydir. Bu durumda yer-olmayan, nâyer veya gayriyer tam olarak yere atfedilen değerlerin bulunmadığı çok sayıda fiili duruma karşılık gelmektedir. Bu durum tam da kitabın bağlamında geleneksel dünyaya ait antropolojik niteliklerin yokluğunu, yani bu nitelikleri atfedemeyeceğimiz çok sayıda durumu anlatabilmekte ve herhangi bir çelişkiye neden olmamaktadır.

Ötökünç, yine önsözde “yok-yer” sözcüğünün seçimini şöyle açıklamaktadır:

“...non-lieu kelimesinin Türkçe karşılığı olarak bu kitapta yok-yer tercih edilmiştir, çünkü yer kavramı varlığın dünya ile ilişkisinde ortaya çıkmaktadır. Yok-yer’de tartışılan ise konum ya da mekânın fiziksel boyutu değil, kavramsal boyutu ve insanın yerle olan ilişkisinin yok olmasıdır. Yok kelimesi burada bir ön ek haline getirilmiş, yeri yer yapan niteliklerin yokluğunu belirtmek için kullanılmıştır.”<sup>14</sup>

Ancak, Türkçede kullanımı olmamasına rağmen ön ek haline getirilmiş yok sözcüğü tam tersine yer kavramının işlemini (intention) değil, kaplamını (extention) yaklaşmaktadır. Eğer söylendiği gibi kavramsal boyutun (işlemin) yokluğu söz konusu ise kavram kavranabilirliğini yitirecek ve zorunlu olarak da göndermeleri (kaplam) yok olacaktır. İnsanın mekânla ilişkisinin yokluğu söz konusu ise yer de fiziksel boyutu ile yoktur.<sup>15</sup>

Buna verilebilecek yakın bir örnek Nesimi’nin “.../ mekânım lâmekân oldu / bu cismim cümle can oldu / nazar-ı hak ayan oldu / özüm mest-i lika gördüm/..” deyişi ile “Bende sığar iki cihan, ben bu cihana sığmazam / Gevher-i lâmekân benim, kevn ü mekâna sığmazam/..”<sup>16</sup> “../Mekân u kevn sığmaz çün kadimin zat-ı bi-misli / Nesimi Kâf u nun oldu mekânı lâ-mekân etti”<sup>17</sup> deyişlerinde gördüğümüz Arapça kökenli ‘la’ ön eki ile türetilmiş ‘lâmekân’

sözcüğüdür. Burada ‘lâ’ eki hem mekânın hem de yerin özellikle fiziksel boyutu ile ortadan kalkışını, yok oluşunu anlatır. Kavramsal boyutta yani kavramın neliği veya işlemin boyutunda bir yok oluş yok iken fiziksel anlamda bir yok oluş vardır.

Bununla birlikte “lâmekân takımı” ifadesi ise “yersiz yurtsuz, adresi belirsiz kişiler topluluğu” olarak Türkçede karşılığını bulmaktadır.<sup>18</sup> Benzer şekilde Farsça ‘bî’ ön ekiyle türetilen ‘bîmekân’ sözcüğü de mekânsız, yersiz, yurtsuz ve serseri anlamlarına gelmektedir.<sup>19</sup> Her iki örnekte de içlemsel bir kısıtlama olmaksızın isim olarak kullanıldığında göndermede bulunulan şeylerin (mekân-yer) yokluğunu, sıfat olarak kullanıldığında göndermede bulunulan şeylerin niteliğinin (mekânlı, yerli, yurtlu olmak niteliği) yokluğu anlaşılmaktadır. Sorun yok-yerin sıfat değil isim olması ve kaplamının boş olması ile ilgilidir. İsimler nesnelere göndermede bulunurlar. Sıfatlar niteliklerin isimleri olarak niteliklere göndermede bulunurlar. Nitelikler nesnelere ilineklidir. İlinek ortadan kalktığında nesne korunur ancak tersi doğru değildir.

Sözcük/ gösteren/simge ile nesne/şey arasında uzlaşım-sal bir ilişki var iken kavram/anlam ile nesne(ler)/şey(ler) arasında nedensellik ilişkisi vardır.<sup>20</sup> Ortaya atılan veya icat edilen yeni bir sözcük/gösteren/simge ile onun göndermede bulunduğu nesnelere uzlaşım-sal/bağlamsal/ keyfi bir biçimde ilişkilendirebiliriz. Bunu da belirleyen sözcükle kavram arasında kurulan tanımdır. Ancak mantıksal açıdan buradan yola çıkarak yok-yer bileşik sözcüğü ile onu göndermede bulunduğu şeyleri uzlaşım-sal, bağlama göre veya keyfi bir şekilde belirleyemeyiz. Ortada yer, yok ve yok-yer olmak üzere üç tane kavram vardır. Bileşik yapıda mantık-

<sup>15</sup> Bir şeyin nasıl olup da yok olduğunu söyleyebildiğimiz dil felsefesinin önemli problemleri arasında yer almıştır. ‘Ejderha yoktur’ ve ‘beni bugün kimse aramadı’ tümcelerinde ejderha ve kimse kavramları tümcenin anlamlı olabilmesi için dil dışı bir varlığa gönderme yapmalıdır. Ancak tümcede söylenen böyle bir varlığın olmadığıdır. Paradoksal bir önerme ortaya çıkmaktadır. Bu konuda Gottlob Frege (orjinal yayın: 1892) ve Bertrand Russell’in (1905) birbirinden ayrı olarak geliştirdikleri ortak düşünce varlık ve yokluk kavramının göndermesinin diğer niceleyicilerde olduğu gibi doğrudan kaplama değil işleme gönderme yaptığıdır. Ancak buradaki incelik yokluk kavramının çeviride iddia edildiği gibi işlemin göndermediği. Yok kavramı işlemin gönderme yaptığı kaplamın boş olduğunu söyler. Dolayısıyla yok-erde, yer tüm kaplamıyla yani fiziksel boyutu ile yoktur demektir. (Bu fonksiyonel bir ilişkidir. Bir sayıyı sıfırla çarp-mak gibidir. ‘0’ da diğer sayı da orada durmaktadır, anlamlarında bir azalma olmamış ve anlamlarını yitirmemişlerdir. Ancak sonuç

(gönderge) sıfırdır, yani yoktur). Aksi durumda kavramın işleminin yok olması kavramın anlamsızlaş-ması anlamına gelirdi. Bu anlamda Russell, bir yüklem olarak varlık ve yokluğu, nesneye değil ona yüklenen anlama gönderme yapması bakımından ikinci dereceden yüklem olarak kabul eder. Yani nesne değil niceleyen nicelemededir. Bu buluş, Aristoteles mantığının önemli bir sıçraya modern niceleyiciler mantığının oluşturulmasına olanak sağlar. Konunun mantıksal-ontolojik önemini yanında Anselmus’un tanrı tanıtılmasına kadar giden tarihsel bir derinliği vardır.

<sup>16</sup> Özmen, 1998, s. 275.

<sup>17</sup> Özmen, 1998, s. 318.

<sup>18</sup> [http://tdk.gov.tr/index.php?option=com\\_gts&arama=gts&kelime=lamek%C3%A2n%20tak%C4%B1m%C4%B1&guid=TDK.GTS.5a60b321f1d747.27281884](http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=lamek%C3%A2n%20tak%C4%B1m%C4%B1&guid=TDK.GTS.5a60b321f1d747.27281884) (18.1.2018)

<sup>19</sup> <http://ctle.pau.edu.tr/osmtr/index.php?soz=b%C3%AEmek%C3%A2n> (18.01.2018)

<sup>20</sup> Yıldırım, 2012, s. 49-52.

<sup>13</sup> Ötökünç, 2016, s. 19. <sup>14</sup> Ötökünç, 2016, s. 19.

sal olarak bunların üçü de birbiri ile apriori olarak bağlanırlar.<sup>21</sup> Aksi takdirde bu üçlü grupta kavramlarla nesnelere/şeyler arasındaki nedensellik ilişkisi belirsizleşir.

Yukarıdaki lamekân örneğinde mekân fiziksel boyutu ile ele alınmakta ve lamekân ile bu boyutun ortadan kalkışı anlatıldığı için mantıksal bir çelişki ortaya çıkmamaktadır. Ancak yok-yer kavramsallaştırmasında yer, hem fiziksel hem de kavramsal boyutu ile ele alınırken yok-yer'de yer yalnızca kavramsal boyutu ile ele alınmaktadır ve sözcüğün buna rağmen bir takım varlıklara göndermede bulunduğu iddia edilmektedir. Bu çelişkinin ortadan kalkması için ya yok kavramının anlamının daraltılmış fiziksel şeylere uygulanmasının yasaklanmış olması (ki bu yok kavramının soyutluk düzeyinde mümkün değildir), ya yerin de bir nelik araştırması olarak yalnızca kavram düzeyinde kalması (ki bu da Augé'nin non-lieu kavramsallaştırmasının amacına ve kullanımına uygun değildir) ya da yok-yerin belirtilen anlamının çelişki içerdiği kabul edilmelidir.<sup>22</sup>

### Kavramsallaştırmanın Antropolojik Bağlamı

Augé, antropolojiyi ilgi alanı bakımında tipik bir fenomenolojik bakışla "yakın" ve "öte" olmak üzere ikiye ayırmaktadır.<sup>23</sup> Augé için; öte bir batı Avrupalı olarak buradan uzakta bulunan ama özellikle de Afrika ve doğuda yer alan geleneksel yaşam tarzını konu alan antropolojiyi, yakın ise Avrupa ama özellikle de batı Avrupa'da modern yaşam tarzını konu alan Antropolojiyi nitelendirir. Yakının Antropolojisi Augé'ye göre "üstmodern" olarak adlandırılan modernleşmenin ilerlemiş aşamasını yaşayan batının bugün içinde bulunduğu duruma işaret etmektedir.

Üstmodern durum, -özellikle ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişip etkin bir şekilde kullanılması ile- olayların ve mekânların aşırı bolluğu ve bunlara yapılan göndermelerin bireyselleşmesi ile görünür hale gelmektedir.<sup>24</sup> Bireyler-gelişmiş ulaşım, iletişim ve bilişim araçları sayesinde- bireysel olarak buldukları zamanın ve mekânın çok ötesine ulaşım bunlara çok sayıda göndermede bulunabilmekteler. Böyle bir ortamda antropolojinin araştırma nesnesini belirlemek de sorunlu hale gelmektedir.

"Ötenin Antropolojisi" içinde yer, inceleme nesnesinin her zaman doğal bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, belirli bir yeri incelemekle belirli bir insan grubunu ve onların yapıp etmelerini incelemek birbirinden ayrılamaz bir bütünü teşkil etmektedir. Bu çerçevede antropolojik açıdan yer; tarihsel, toplumsal ve kültürel olarak insan ilişkilerince belirlenen, dolayısıyla da bireylerin aidiyetini ve topluluğun kimliğini belirleyen bir fenomen olarak ortaya çıkmaktadır.

Ancak "Yakının Antropolojisi" içinde yer, tarihsel, toplumsal, kültürel olarak insan ilişkilerince belirlenememekte, dolayısıyla da bireylerin aidiyetlerini ve topluluğun kimliğini belirleyen bir fenomen olarak da değerlendirilememektedir. Üstmodernitenin üretmiş olduğu, otoyollar, havaalanları, süpermarketler gibi yerler o yeri deneyimleyenlerin birbirleri ile olan ilişkilerince belirlenememekte, dolayısıyla da bireyler kendilerini buralarda bir topluluğun parçası gibi hissedememekte, buralara aidiyet geliştirememekteler. Böyle yerlerde bireyler, herhangi bir iz bırakmadan, daha önceden ne yapacaklarının belirlendiği bir prosedürü takip ederek akıp gitmekteler.

Augé, tam da bu noktada; söz konusu mekânlara göndermede bulunan yok-yer kavramsallaştırması ile konuyu çerçevelemektedir. Bir yandan üstmodernitenin parçası olan insanın bunları deneyimlemesini çeşitli perspektiflerden göstermeye çalışırken bir taraftan da çeşitli boyutlardan bu durumun kavramsallaştırılmasının olanağını aramaktadır.

### Mantıksal ve Ontolojik Problemler

Augé'nin açıklanan bağlamda elde etmeye çalıştığı yok-yer kavramı mantıksal ve ontolojik açıdan bir dizi sorunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Augé yok-yer kavramının önce de üzerine durduğumuz gibi yer kavramının karşıtı olmadığını belirtmektedir. Zaten karşıtılık ilişkisi içeren kavramlar eylemler veya niteliklere gönderme yapan sıfatlardır. Karşıt kavramlar, doğrusal bir eksenle dizge oluştururlar<sup>25</sup> (yüksek-alçak, büyük-küçük gibi). Böylece dil dışı nesnelere bu dizgeye yerleştirip birbirlerine göre ilişkiselliklerini tanımlayabilir, bir karşılaştırma yapabiliriz. Bu durumda yer ve yok-yer nesneye gönderme yaptığı için böyle bir dizge oluşturmuyor, mekân üzerinde yaşadığımız deneyimleri de bu anlamda bir dizgeye yerleştiremiyoruz.

Augé, karşıtılık ilişkisi yerine, bir değilleme ilişkisi kuruyor. Yer ve yerin değilleri, yer ve yer-olmayanlar, yer ve yok-yerler olarak farklı şekillerde ifade edilse (çevrilse) de kavram çifti özde bir değilleme ilişkisi içinde oluşuyor.

Karşıtılık ilişkisine göre değilleme ilişkisi çok daha kuşatıcı bir ilişkidir. Herhangi bir kavram değili ile birlikte tüm bir evreni kuşatır. Örneğin "masa" kavramını ele alırsak; "evrendeki herşey ya masadır ya masa değildir" önermesi apriori olarak doğrudur. Üçüncü halin olanaksızlığı uyarınca bir şeyin değilinin değili de kendisidir.<sup>26</sup> Masanın değili, masa olmayan demektir. Yerin değili yer olmayan, yerin değilinin değili ise yine yerdir.

Kavram, anlamsal içeriğini belirleyen içlemi uyarınca kaplamasına giren ortak özelliklere sahip nesnelere bir araya toplar. Küme oluşturur. Evrenden bu kümeyi çıkarınca geriye bu kümeye dahil olmayanlar kalır. Bu kümeye dahil olmayanla-

<sup>21</sup> Yıldırım, 2012, s. 31-39.

<sup>22</sup> Bununla birlikte, metnin bundan sonraki bölümlerinde yeni çeviriye sadık kalarak, 'non-lieu'nun Türkçe

karşılığı olarak 'yok-yer' kullanılmaktadır.

<sup>23</sup> Augé, 2016, s. 31-53.

<sup>24</sup> Augé, 2016, s. 51.

<sup>25</sup> Özlem, 2004, s. 83-84.

<sup>26</sup> Özlem, 2004, s. 51-53.



rın tek ortak özelliği bu kümeye dahil olmamalarıdır. Başka bir ortak özellikleri yoktur. Dolayısıyla yer-olmayanlar veya yok-yerlerin mantıksal açıdan anlamlı bir küme oluşturmaları olanaksızdır. Havaalanları, otoyollar ve marketlere ek olarak bulut, cıvata, musluk, özgürlük gibi şeylerin de yok-yerlere dahil olduğunu söyleyebiliriz. Ancak kitabın bağlamında insanların yaşamının geçtiği mekânlar bakımından bir daraltmaya gidildiğinde belirsizlik düzeyini tatmin edici şekilde azaltmak hâlâ mümkün olamamaktadır.

Augé'nin verdiği listeye oteller, hastaneler, hapishaneler, okullar, adliyeler, idari binalar vs ne ölçüde dahil edilebilir? Örneğin bir belediye binasında da insanlar önceden kodlanmış kimliklerin içinde işlerini görürler. Zihinleri o binanın dışında pek çok şeyle meşguldür. Prosedürlerle belirlenmiş davranışları, eylemleri gerçekleştirerek bir mekândan diğerine akar giderler. Oradan sayısız yere ve sayısız yerden de o yere enformasyon akışı vardır. Augé'nin havaalanlarının yok-yer oluşuna dair onlara atfettiği nitelikler bakımından işlevleri dışında bunlarla arasında dikkate değer bir farklılık yoktur. Ancak bir belediye binası bir yerleşmenin genellikle en belirgin yeridir ve genellikle insanlar orada bir yok-mekânda olduklarını düşünmezler. Keza bir adliye binası ya da hapishane oldukça güçlü yer duygusu verirler. Oysa bu yerlerde de insan ilişkileri ve davranışları önceden çerçeveselenip kodlanmıştır ve genellikle kimse kendisini oraya ait hissetmemektedir. Kuşkusuz bu örnekler çoğaltılabilir.

Yok-yer kavramsallaştırmasındaki temel sorun doğrudan nesneye (somut varlığa) gönderme yapmasından kaynaklanır. Oysa yerler her zaman öznenin mekânla kurduğu ilişkide ve ona verdiği anlamda var olur. Örneğin bir havaalanında tanışıp birbirine aşık olan bir çift için o havaalanı hiç bir zaman yok-yer olamaz. O yeri zihinlerinde güçlü bir şekilde imleyip, anlama donatacaklar ve belki de oraya tekrar geldiklerinde resmi olarak önceden kodlanmış davranışların dışına çıkacaklardır. Özne konumuna koyacağımız bir diğer birey ise aynı mekândan hiç farkında olmadan geçip gidecektir.

Augé, antropolojik açıdan genelleşip kodlanan insan ilişkilerinden yola çıkarak insan kullanımına ait mekânlar için bir niteliksel çerçeve belirlemek arayışındadır. Ancak bunu bir türlü gerçekleştirememektedir. Sürekli bıçak sırtında ilerlemek zorundadır. Yok-yer kavramını çerçevelemeye çalıştığı her denemede aslında hiçbir mekânın tam olarak yok-yer olamayacağını, yok-yerlerin içinde yerlerin oluşacağını, bunların sürekli olarak birbirlerine akıp değişip dönüştüğünü söyleyerek yok-yer'i bir nitelik gibi sunmaya, sıfatlaştırmaya çalışmaktadır. *"Bazı yerler, ancak onları anıştıran sözcükler aracılığıyla var olurlar; bu bağlamda yok-yerlerdir ya da daha iyisi imgesel yerlerdir, sıradan ütopyalardır, klişelerdir."*<sup>27</sup>

<sup>27</sup> Augé, 2016, s. 85.

## Epistemik Problemler

Augé, yok-yer kavramsallaştırması ile antropolojik açıdan genelleşip kodlanan insan ilişkilerinden yola çıkarak insan kullanımına ait mekânlar için bir niteliksel çerçeve kurmaya çalışırken epistemolojik açıdan da biri dizi sorunla karşılaşmaktadır.

İlk epistemolojik problem, yöntemsel açıdan kıta felsefesinden ilham alan ve özne-nesne ayrımını aşmaya çalışan fenomenolojik bir bakışla konuya yaklaşmasından kaynaklanmaktadır.<sup>28</sup> Fenomenolojinin fenomenleri (görüngüleri), çözümlenmeden bir bütün olarak ele almaya çalışması özne-nesne ayrımını, genelde töz-ilinek ayrımını, özde ise nesne-özellik ayrımını ortadan kaldırmakta, bu durum da mekândaki nesnelere değişimi ile niteliklerin değişimini ayırt etmeyi engellemekte ve fenomenlerin göreliliğini yönetmeyi olanaksızlaştırmaktadır.

Bunu daha iyi kavrayabilmek için öznenin bir mekânın yer veya yok-yer olduğuna dair ortaya koyacağı bilgisini (yer yargısı) analiz etmek gereklidir:

Öznenin şöyle ya da böyle ilişki içinde olduğu ve bilincinin yöneldiği her mekân, ona göre yerdir. Öznenin deneyimlediği ve bilincine vardığı bir mekân için orasının yok-yer olduğuna dair bir yargı geliştirmesi olanaksızdır. Öznenin daha önce deneyimlemediği veya içinde olsa bile bilincinin yönelmediği tüm mekânlar da onun için yok-yer olmalıdır. Ancak özne mantıksal olarak hiç bir zaman böyle bir yargı geliştiremez çünkü geliştirdiği anda o mekânlar özne için yer haline gelir. Bir öznenin işaret ettiği yer hakkında burası yok-yerdir gibi bir yargı geliştirmesi paradoksa neden olur. Bunların ötesinde bir havaalanı öznenin durumuna bağlı olarak hem kimlikleyici hem ilişkiyel hem de tarihsel olabilir. Bu yerin öznel boyutudur. Bu seviyede yer ancak psikolojinin konusu olabilir.

Bu epistemik katmanın aşılmasının ardından öznelararası (intersubjectivity) katmanda oluşan yer yargısının çözümlenmesi verilebilir. Burada özne konumuna gelecek çok sayıda bireyin sahip olduğu dil, tarih, kültür gibi ortak zihinsel arka planın varlığı sayesinde bir mekânın imlenerek yer haline getirilmesi olanaklı olur. Bu seviyede yerler artık imgesel boyuttan, simgesel boyuta geçer, dil ile ifade edilebilir ve tüm insanbilimlerinin inceleme nesnesi olacak fenomenler olarak görülebilirler. Ancak yine bu katmanda da yok-yer yargısının oluşması olanaklı değildir. Öznelararası ortak zihinsel arka planı ile ayırdına varamadıkları her mekân onlar için bir yok-yerdir. Ancak onlar da bundan bahsedemezler, çünkü bahsettikleri anda o mekânı imleyip yer haline getirmiş olurlar. Bu durum şu somut örnekte dramatik bir şekilde anlaşılacaktır: Nereye gidiyorsun sorusuna; 'x havaalanına gidiyorum' demek yerine 'yok-yere

<sup>28</sup> Augé yöntemine dair fenomenolojiye herhangi bir atıfta bulunmamaktadır. Ancak, fenomenolojinin 1. tekil şahısın algı, duygu ve deneyimlerine öncelik veren bakış açısı kitap boyunca hâkimdir.

gidiyorum' cevabı vermek anlamın tamamen kaymasına neden olacaktır. Bu yerin özneler arası boyutudur. Bu seviyede yer, ekonomiden, siyasete, sosyolojiden antropolojiye tüm toplumbilimlerin konusu olabilir. Her bilimsel disiplin, ilgi duyduğu birinci düzey öznelerin mekâna yönelttiği bilince ve onların mekânla kurduğu ilişkiye ve disiplinin, amacına, yöntemine bağlı olarak yerin ne olduğunu farklı bir şekilde tanımlayabilir.

Yok-yer yargısı epistemik olarak ancak özneye veya tüm bu öznelerarası duruma dışarıdan bakan bir ikinci düzey özne, yani aşkın özne sayesinde var olabilir. İkinci düzey özne -ki bu genelde insan üzerine çalışan tüm bilim insanları, bu konun özelinde ise antropolog ya da etnolog olarak değerlendirilebilir-, belirlediği bir mekânın özneler arasında imlenip, buralara dair ortak bilinç geliştirilmediğini gördüğü anda bu mekânların, kendisi için değil ama bu mekânla kimliksel, tarihsel ilişki kuramayan özneler için yok-yerler olduğunu söyleyebilir. Dolayısıyla yok-yer kavramsallaştırması ancak bilinç üzerine bilinçte gerçekleşen ikinci düzey bir bilgi (second order knowledge) ile verilebilir. Yerler hem birinci düzey, hem ikinci düzey bilginin nesnesi olabilirken, yok yerler ancak ikinci düzey bilginin nesnesi olabilirler. Dolayısıyla yok-yerler nesne dilinde (object language) değil, üst dilde (meta language) ifade edilebilirler. Özetle ve basitleştirilmiş bir ifadeyle, bir özne hiçbir zaman işaret ettiği yerin kendisi için yok-yer olduğunu iddia edemez, ancak bunun yönelmiş olduğu diğer özne veya özneler için geçerli olduğunu söyleyebilir. Yok-yer yargısı ancak ikinci düzey bilgi seviyesinde verilebilir. Bu da yerin aşkın özne veya ikinci düzey öznedeki durumudur.

Bu durumun değerlendirildiği, yani aşkın öznenin epistemolojik konumunun tartışıldığı bu yazı ise bilinç üzerine bilinç üzerine bilincin tartışıldığı, ileri derecede soyutlama düzeyine sahip sosyal bilim felsefesinin konusudur. Sosyal bilim felsefesi özellikle analitik boyutuyla insan üzerine bilgi üreten tüm bu epistemik alanları birbiri ile ilişkilendirme ve epistemik geçişleri denetleme konumundadır. Bunu yaparken de yeri ve yok-yeri bir kavram olarak neliği bakımından inceler, mantıksal olarak temellendirir. Farklı kavramsallaştırmaları tarar. Benzer bir işlevi doğa bilimleri için yapan salt doğa bilimleri felsefesinden farklı olarak; yani madde üzerine bilinç üzerine bilinç seviyesine göre daha geniş ve tartışmalı alanları bir arada bir bütün olarak görmek gibi bir zorluğa sahiptir. Son olarak bu paragrafın konusuysa bir düzey daha dışarıda metafelsefenin konusudur. Bu düzeyde ise felsefenin yer ile veya yok-yer ile olan ilişkisi sorunsallaştırılabilir.

İnsan bilimleri, doğa bilimlerine göre doğrudan gözlemlenebilir bir dünya yerine insanın bu dünyaya bakışını sorunsallaştırdıkları için ister istemez bilinç üzerine bilinç seviyesindedirler ve felsefeye çok daha güçlü bir şekilde ihtiyaç duyarlar. İnceleme nesnesine ulaşabilmek için önce

onun bir kavram olarak ne olduğunu tartışmalıdır. Örneğin, yoksulluk, göç, gündelik hayat veya yer gibi konular doğrudan gözlemlenebilen ve kavramsallaştırma olmadan üzerinde çalışılabilecek konular değildir. Augé'nin de bu çalışmasında epistemik seviyeler arasında geçişlerin olduğu, antropoloji için bir kavramsallaştırma denemesi ile karşı karşıyayız. Bu durum çalışmasının doğası gereği olağan ve gereklidir. Ancak problem epistemik geçişlerin yönetilmesiyle ilgilidir.

Görüldüğü gibi yer veya yok-yer farklı epistemik düzeylerde farklı problemlerin parçası olmaktadır. Augé antropolojiye göre yer kavramsallaştırmasına giriştiği "Antropolojik Yer" bölümünün girişinde<sup>29</sup> oldukça belirsiz bir şekilde etnoloğu sözünü ettiği kişilere (yerlilere) göre ikinci düzey özne olarak imler ve yer kavramının her iki düzeyde de gerçekliği olduğunu belirtir. Ancak yok-yer kavramsallaştırılmasının verileceği "Yerlerden Yok-yerlere" bölümünde bu epistemik kademelenmeyi göz ardı ederek, öznenin epistemik açıdan kademelenmesine girmeden ve naiflikle yok-yer kavramsallaştırmasına girişir. Ancak bölüm ve sonsöz boyunca sürekli anlam kaymalarının görünür hale geldiği ikircikli durumlar sürer: "Yer ve yok-yer, daha çok birer kaçıcı kutupsallıktır: Birincisi hiçbir zaman silinmemiştir, ikincisi kendini hiçbir zaman tümüyle gerçekleştirmez."<sup>30</sup> Oysa buradaki aradalık (arada olma) hali epistemik kademelenmenin ötesinde mutlak bir yeri veya yok-yeri çerçevelemeye çalışmak ve bunun gerçekleşmemesi nedeniyle ortaya atılmaktadır. Bu da mantıksal açıdan çelişkiye neden olmaktadır. Oysa kaçıcı kutupsallıklar ancak nitelikler için verilebilir. Örneğin kedi biraz siyah, biraz beyaz, biraz ağır, biraz hafif olabilir ancak kedi biraz var olamaz. Yok-yer de bir isimdir ve yok-yer biraz var olamaz.

Ayrıca, Augé içine düştüğü paradoksu şu sözlerle ifade eder: "...Yok-yerin paradoksu: Tanımadığı bir ülkede kaybolmuş durumda olan bir yabancı kendini orada, ancak otoyolların, benzin istasyonlarının, hipermarketlerin ya da otel zincirlerinin anonimliği içinde yeniden bulabilir. Bir benzin markasına ilişkin duyuru onun için güven verici bir nirengi oluşturur ve hipermarketin reyollarında çokuluslu firmalarca kutsanmış sağlık ürünlerini, ev aletlerini ya da yiyecekleri bularak ferahlar."<sup>31</sup> Fenomenolojinin ilgi alanına giren 1. şahısın bakışına göre bu tam bir paradokstur. Hem görmediği yabancı olduğu bir yerdedir. Hem de her şey tanıdık bildik gelmektedir. Oysa öznelerarası boyutta yer zaten imgesel boyuttan simgesel boyuta geçmiştir. Mekandaki tüm kodlar tanıdıktır, bildiktir. Yeri var eden bu kodlardan başka bir şey değildir. Kaybolmak ise kodların okunamamasından başka bir şey değildir. Augé'nin ve okuyucularının bulunduğu 2. düzey özne konumunda ise bu durum bir paradoks olarak değerlendirilmemelidir.

<sup>29</sup> Augé, 2016, s. 53.

<sup>30</sup> Augé, 2016, s. 75.

<sup>31</sup> Augé, 2016, s. 92.

Buna benzer verilecek tüm bu ikircikli anlatımlar, çelişkiler, paradokslar epistemik açıdan öznenin kademelen-dirilmeyişinden kaynaklanır, okuyucuyu postmodern bir anlam belirsizliği içinde bırakılır. Bu da Augé'nin kavramsallaştırmadaki ikinci epistemolojik problemini belirler. İkinci düzey özne elde ettiği verileri nasıl diğer ikinci düzey öznelerle paylaşımaya sokacaktır ve bunlar diğer alanlara nasıl transfer olacaktır? Ancak bu sorun Augé'den çok onun ortaya koyduğu ikircikli söylemleri Mimarlık gibi nesne dilinin kullanıldığı bir alanda açıklamak, tercüme etmek ile ilgilidir. Belirli mekânlara yok-yer adını vermek, üstmodern bir ortamda yok-yerlerin, tasarlanabilir yerler olduğunu ve mimari tasarımın nesnesi olabildiklerini ifade etmek oldukça yanıltıcı olabilmektedir.

Üçüncü epistemolojik problem yer ve yok-yer üzerinden ortaya atılan kuramın doğrulanma ve yanlışlanma kriterlerinin verilmemesi ile ilgilidir.

Bilimler ya idyografik bir yaklaşımla tarih gibi eşi benzeri olmayan, birbiriyle kıyas edilemeyen, ortak bir ilkeye varılmayacak olgular için bir bilgi alanı açarlar ya da nomotetik yaklaşımla genel bir ilkeye veya yasaya yönelik bir bilgi üretimi içinde olurlar. Beşeri antropoloji bu anlamda her kültürü içeriden, özgül kuruluşu ve kendine özgülüğü açısından anlamaya çalışan idyografik bir yapıdayken,<sup>32</sup> Augé bu çalışmasında yok-yer kavramsallaştırmasıyla havaalanı, otoyollar, süpermarketler gibi tek tek varlıklardan yola çıkarak bir genelleme arayışındadır. Ancak bu durumda; bunu yapan tüm bilimler gibi genellemesini ortaya koyduğu kuramın, hangi olgu gözlemlenirse, neye şahit olunursa geçerliliğini kaybedeceğini açıkça belirtmek zorundadır.

Yok-yerler, hiçbir şekilde, nicelleştirilebilir, ölçülebilir bir kuramsal çerçevede ifade edilemediklerinden bilimsel bilginin de nesnesi olamamaktadırlar. Bu yönde geliştirilebilecek yargıların da doğrulanması ve yanlışlanması olanaklı değildir.

Dördüncü epistemolojik problem çalışma alanının doğasıyla ilgilidir. Antropolojinin nesne dizgesi üretecek epistemik kodları üstmodern bir ortam içerisinde -her ne kadar bu alanlardan farklı bir amaç gütsede- diğer insanbilim alanlarına; iktisat, sosyoloji ve psikolojiye göre yeterince keskin ve ince bir görüş sağlayamamaktadır. İnsanların birbirleriyle ve mekânla kurdukları ilişki genelleşmiş bir insan türünün yapıp etmeleri, uygarlık, kültür düzeyinde ele alındığında oldukça genel, belirsiz ve istisnalarla dolu bir kuramsallaştırmanın ortaya çıkması doğaldır.

Yok-yer yargısını epistemik kademelenmeye sokabilmek için bunun geçerli olacağı özneleri belirli bir açıdan gruplandırmak gereklidir. Antropoloji insanı kendine konu

edinişi bakımından psikoloji, siyaset bilimi, iktisat ve sosyolojiye göre çatı disiplindir. Tüm bu alanlar antropolojinin birer kolu gibi de değerlendirilebilirler. Nesne dizgesinin kuruluşu açısından Antropolojinin çatıda oluşu o kadar barizdir ki, bu tam olarak sosyal bilimler içinde değerlendirilmeyişinde de açıkça görülür. Antropolojinin bu yazıya konu olmayan ayrıca bir de biyolojik, fiziki araştırma alanı vardır. 19. yüzyılın bilimsel çalışma alanlarının ayrışma süreci içinde beşeri ve fiziki bilimler ayrışması antropolojiyi ikiye bölmüştür. İnsanın modern dünyadaki yapıp etmeleri; tarih temel olmak kaydıyla, ekonomi alanını konu edinen iktisat, devlet alanını konu edinen siyaset bilimi, toplum ve kültür alanını konu edinen sosyoloji gibi alanlara ayrışmıştır. Beşeri antropolojiye kalan aracısız doğrudan nesne alanı ise otantik, el değmemiş, hatta vahşi olarak nitelendirilen yerlilerin bulunduğu bir yerdir. Bu yer aynı zamanda tarihin olmadığı ya da tarihsel dinamiklerin işlemediği bir yer olarak tanımlanmıştır.<sup>33</sup> Cohn'un ifadesiyle antropolojinin alanı tarihin ve zamanın dışındaki bir yerlerdeydi.<sup>34</sup>

Augé'nin üstmodernlik kavramı üzerinden incelemeye çalıştığı yakının antropolojisi modern dünyanın fenomenleri açısından çok önceden araştırılıp incelenmeye başlanmıştır. Sözelimi Tönnies'in "gemeinschaft - gesellschaft" ayrımı, Weber'in ideal tipleri, Marx'ın sınıf ayrımı çeşitli açılardan oldukça erken dönemde ortaya konmuş öznenin gruplandırılması denemeleridir. Toplumbilimlerin tarihi bu açıdan öznenin gruplandırılması sorunu üzerine gelişir ve tüm bu bakışlara göre de yok-yer tanımı değişecektir.<sup>35</sup> Ancak Augé'nin antropolojik denemesinin özneyi ontolojik açıdan da buna benzer bir dizgeye sokmadan doğrudan doğruya üstmodernlik genel başlığı içinde ele alması ve buradan da yok-yerler gibi somut göndermeleri olan bir kavramsallaştırmaya varması oldukça sorunlu görünmektedir.

Beşinci epistemolojik problem Augé'nin somut varlıkları inceleme nesnesi haline getirmeye çalışmasıyla ilgilidir. Oysa çalıştığı alanın problematiği, üstmodernitenin kültürde ve öznenin mekânla kurduğu ilişkide yaşanan değişim dönüşüm ile ilgilidir. Söz konusu problematik yok-mekân kavramsallaştırması üzerinden görülmeye çalışıldığında; kavramın diğer kavramlar ve kuramlarla ilişkilendirilemesinin kısırlığı, zaman boyutunu ele alamamasının donukluğu ve nesnelere tam olarak gönderme yapamamasının neden olduğu belirsizlikle karşı karşıya kalmaktayız.

### Yok-yer Yerine Yersizleşme

Oysa mekânsal nitelikler yerine modern özneyi ve onun mekânla kurduğu ilişkiyi odağa alan bir okuma epistemo-

<sup>32</sup> İdyografik epistemin nihai yöneliminin tikele olması nedeniyle, farklılığı, bireyi, tek defaya özgülüğü tanımlayan yere bağlı doğrulanıp yanlışlanması söz konusudur. Oysa nomotetik epistemde bu sadece yanlışlanabilirlik için geçerlidir. Tikel bir yanlışlama tüm genellemeyi iflas ettirecektir. O nedenle yanlışlanabilirlik kriterlerini vermek, doğrulanabilirlik kriterlerini vermekten çok daha önemli olacaktır.

<sup>33</sup> Cohn, 1990.

<sup>34</sup> Augé'nin yeri tarihsellikte tanımladığı bakışa göre modern insan için tarihselliğin oluşmadığı bu antropolojik mekânlar paradoksal olarak yok-yer olarak değerlendirilebilir.

<sup>35</sup> Öznenin mekânla kurduğu ilişkinin izleyici, kullanıcı, katılımcı gibi çeşitli bağlamlar içinde gruplanabilirliği konusu modern mimarlık kuramının da başlıca problemlerinden birini oluşturmaktadır (Atay, G. 2012, s. 96).

lojik açıdan çok daha kullanışlı, işe yarar bir düşünsel aygıt üretecektir. Bunun için gerekli kavramsallaştırma yerin değillemesi yerine yer kavramsallaştırması içinde pekâlâ verilebilir.

Bu anlamda Augé'nin dikkat çekmeye çalıştığı tüm olgular, kısır, donuk ve belirsiz bir yok-yer kavramsallaştırması yerine "yersizleşme" kavramsallaştırması ile verilebilir (Koçyiğit 105-134). Nitekim bu çerçevede daha nicelleştirilebilir olmasının yanısıra öncüllerini Nietzsche, Adorno, Heidegger gibi düşünürlerde kullanımını da Foucault, Derrida, Deleuze ve Guattari'de gördüğümüz "yersiz-yurtsuzlaşma" (deterritorialization) kavramsallaştırmasını sağlayan güçlü ve zengin bir düşünce damarına da eklenilebilecektir. Sözgelimi Deleuze ve Guattari'nin Anti-Oedipus'unda devlet aygıtının özneyi nasıl yersiz-yurtsuzlaştırdığı, yarattığı kurumlar içerisinde dolaşımını nasıl kodlayıp sınırlandırdığı anlatılırken bunun mekânda havaalanı ya da otoyollar ile ilişkisini yok-yer kavramsallaştırması ile kurmakta güçlük çekiyoruz.

Yok-yer kavramsallaştırmasının donukluğu ve kısırlığı yalnız bu alanda üretilmiş zengin düşünsel dağarı mekânla buluşturamamasında değil aynı zamanda yersizleşme kavramsallaştırması karşısında sorunsalın zaman boyutuna göndermede bulunamayışıyla ilgilidir. Yersizleşme, hem toplumsal tarihsel anlamda hem de öznenin mekânda eylemliliği anlamında artsüremlili (diakronik) bir okumaya da olanak sağlarken yok-yer kavramsallaştırması yalnızca eşsürem (senkronik) boyutunda kalmaktadır. Böylece yok-yerler hakkında konuşurken onları bir anda öylece karşımızda buluyoruz, diğer zamandaş mekânsal öğelerle aralarındaki bağıntıyı sorunsallaştırırken, zaman içinde bu öğelerin neyin yerine geçtiklerini ve gelecekte nasıl bir dönüşüme doğru ilerleyeceklerini sorunsalın bir parçası haline getiremiyoruz.

Oysa yersizleşme her zaman bir süreç bildirmekte ve somut nesneye değil niteliksel değişime vurgu yapmaktadır. Söz konusu niteliksel değişim somut nesnelere değil özneyi odağa alır. Bir halden diğer hale geçişi, bir bağlamdan diğerine akışı anlatır.<sup>36</sup> Bu bakımdan yersizleşme kavramı hiçbir zaman tamamlanarak mutlak yersizlik yaratan bir kavram değildir. Yersizleşmenin dinamiğini yaratan güç yeni bir gövdelenmeyle yeri yeniden üretmektedir. Anti Oedipus'da da verildiği şekilde yersizyurtsuzlaşma sürekli olarak yeniden yerli-yurtlulaştırma (reterritorialization) süreci ile birlikte çalışır. Havaalanına giren birey geldiği yerdeki tüm kültürel kodlarından arındırılıp yersizyurtsuzlaştırıldıktan sonra mekânın kurallarıyla (tarihsel kültürel kodlar karşısında yapay kültürel kodlarla) donatılıp yeniden yer yurt kazandırılır. Yeni kültürel kodlar, öylece kaybolmuşluk duygusu üretimine engel olup yeni beklentiler, talepler ve haklar üretir. Bir yandan sınırlarken diğer yandan özgürleştirir.

Bu durum, yersizleşmenin yok-yer kavramsallaştırmasından farklı olarak süreç bildirmesi bakımından mantıksal bir çelişkiye neden olmamaktadır. Yersizleşme kavramsallaştırması ile mekânları işlevsel, biçimsel, fiziksel, konumsal vb açılardan sınırlamadan okumak ve hangi mekânın ne derecede bir yersizleştirme yaptığını tartışmak ve hatta bu durumu nicelleştirmek de mümkün olabilir.

## Sonuç

Augé'nin kullandığı anlamda "non-lieu" sözcüğünün Türkçeye "yok-yer" olarak çevrilmesi sözcüğün anlamı, göndergede bulunduğu kavram ve nesnelere açısından mantıksal çelişkiye neden olmaktadır.

İnsanın mekânla kurduğu ilişkiyi yok-yer kavramı üzerinden sorunsallaştırmak da, mantıksal, ontolojik ve epistemolojik açıdan bir dizi probleme neden olduğu için sorundur:

- Mantıksal açıdan kavramı değilleme ilişkisi içinde üretmek anlamı ve göndermeleri belirsizleştirmekte,
- Ontolojik açıdan kavramın kimi zaman nesneye, kimi zamanda niteliğe göndermede bulunacak şekilde kurgulanması kavramın -neliğini değil ama- gerçekliğini ve göndermelerin ise varlığını-yokluğunu tartışmalı hale gelmekte;
- Epistemolojik açıdan ise bir nesneye yüklenen yok-yer yüklemine fenomenolojik bakışla yalnızca 1. düzey bilgi (1. tekil şahısın bakışından) seviyesinde tartışılması anlam kaymalarına ve belirsizliklere neden olmakta,
- Bu nedenle, kavramın öznelere arası dolaşıma sokulması ve bilimsel disiplinler arası geçişkenliği sorumlu hale gelmekte,
- Kavramın "a yok-yerdir" şeklinde yüklem haline getirildiği önermeler bilimsel açıdan doğrulanabilirlik ve yanlışlanabilirlik ölçütlerini karşılayamamakta,
- Kavramın üretildiği çalışma alanının doğası gereği modern özneyi, üstmodern olmak dışında gruplayacak epistemik kodlar oluşturulmadığından kavram bilimsel araştırma konusu veya aracı olamayacak denli aşırı genel seviyede kalmakta,
- Kavramsallaştırmanın oluşu, süreci ve özneyi dışarıda bırakarak bir takım varlıklara göndermede bulunacak şekilde kurulması toplumsal gerçekliğin doğasını yeterince açıklayabilme potansiyeline sahip olamamasına neden olmaktadır.

Bu nedenle, yok-yer kavramının yerine;

- varlığı değil niteliği
- statik olanı değil oluşu ve durumu,
- nesneyi değil özneyi merkeze alan yersizleşme kavramsallaştırması toplumsal gerçekliğin doğası ile

<sup>36</sup> Bu durum özellikle eğitim sürecinde mimari tasarım sürecinin de bir parçası olarak sorunsallaştırılabilir (Sayın, 2016, s. 256-257).



daha uyumlu, mantıksal, ontolojik ve epistemolojik açıdan da daha sorunsuz bir kuramsallaştırmaya olanak sağlamaktadır.

### Kaynaklar

- Akcan, E. (1994), "İletişim ve Tüketim Toplumunda Mekânsal Farklılığa Ait Çelişkiler", *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı: 64- 65, s. 39-52, Birikim Yayınları, İstanbul.
- Andrew, J. (2016) "Kant's Views on Space and Time", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Metaphysics Research Lab, Stanford University.
- Atay, G. (2012) *Mimari Üretimde Kullanım ve(ya) Katılım, Tasarım+Kuram Dergisi*, Cilt:8, Sayı:14, s.96, MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, İstanbul.
- Augé, M. (1992) *Non-Lieux, Introduction à une Anthropologie de la Surmodernité*, Éditions du Seuil.
- Augé, M. (1997) *Yer-olmayanlar Üstmodernliğin Antropolojisine Giriş*, Kesit Yayıncılık, İstanbul.
- Augé, M. (2016) *Yok-yerler Üstmodernliğin Antropolojisine Giriş*, Daimon, İstanbul.
- Harvey, D. (1997) *Postmodernliğin Durumu*. Çev. S. Savran, Metis Yayınları, İstanbul.
- Castells, M. (2013) *Ağ Toplumunun Yükselişi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Cohn, B.S. (1990) *An Anthropologist among the Historians and Other Essays*. Oxford ve New York: Delhi Oxford University Press, New York.
- Colquhoun, A. (1990), *Mimari Eleştiri Yazıları*, Çev. A. Cengizkan, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, Ankara.
- Deleuze, G. ve Guattari, F. (1990), *Kapitalizm ve Şizofreni 1 Göçebebilimi inceleme: Savaş Makinesi*, Çev. A. Akay, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Deleuze, G. ve Guattari, F. (1993), *Kapitalizm ve Şizofreni 2 Kapma Aygıtı*, Çev. A. Akay, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Develioğlu, F. (2013) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Frege, G., Geach, P., & Black, M. (1951). *On Concept and Object*. s. 60(238), 168-180. *Mind*.
- Frampton, K. (1983) "Towards a Critical Regionalism: Six points for an architecture of resistance", in "Anti-Aesthetic. Essays on Postmodern Culture." s.16 Bay Press, Seattle.
- Heidegger, Martin (1971), "Building, Dwelling, Thinking," *Poetry, Language, Thought*, tr. by Albert Hofstadter s.145-161, Harper & Row, New York.
- Ötkünç, A. (2016) *Prolog, Yok-yerler Üstmodernliğin Antropolojisine Giriş*, Daimon, İstanbul.
- Özmen, İ. (1998) *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi 13-16YY*, Cilt: 1, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Koçyiğit, Rifat Gökhan (2007), *Mimarlıkta Yersizleşme ve Yerin Yeniden Üretimi*, MSGSÜ, FBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Lefebvre, Henri (2014) *Mekânın Üretimi*, Sel Yayınları, İstanbul.
- Nesbitt, K. (1996) *Theorizing a New Agenda for Architecture: An Anthology of Architectural Theory 1965 - 1995*, Princeton Architectural Press, New-York.
- Özlem, D. (2004) *Mantık, Klasik Sembolik Mantık, Mantık Felsefesi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Russell, B. (1905) *On Denoting*. s.14(56), new series, 479-493, *Mind*.
- Sayın, T. (2016) *Mimari Tasarımda Bergsonculuğu Deleuzecü Bir Ontoloji Üzerinden Tekrar Düşünmek*, *Megaron* (11) 2, 254-264
- Smith, D. W. (2016) "Phenomenology", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2016 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/phenomenology/>>.
- Tafuri, M. (1976) *Architecture and Utopia: Design and Capitalist Development*, MIT Press.
- Yıldırım, C. (2012) *Bilim Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Yırtıcı H. (2009) *Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

### İnternet Kaynakları

- [http://tdk.gov.tr/index.php?option=com\\_gts&arama=gts&kelime=lamek%C3%A2n%20tak%C4%B1m%C4%B1&guid=TDK.GTS.5a60b321f1d747.27281884](http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=lamek%C3%A2n%20tak%C4%B1m%C4%B1&guid=TDK.GTS.5a60b321f1d747.27281884) (Erişim Tarihi: 18.1.2018)
- <http://ctle.pau.edu.tr/osmtr/index.php?soz=b%C3%AEmek%C3%A2n> (Erişim Tarihi: 18.01.2018)